

Monika Marczak

Drogi życiowe kobiet przestępczyń – synteza badań własnych

Niepełnosprawność nr 8, 70-82

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Monika Marczak

Drogi życiowe kobiet przestępczyń – synteza badań własnych

Wprowadzenie

Można postawić pytanie: czym jest „kwestia kobieca” we współczesnym świecie? Poszukując odpowiedzi można stwierdzić, że jest ona zbiorem zagadnień wpływających przede wszystkim z różnicy między obowiązkami a uprawnieniami kobiety, ze zróżnicowań, jakie wynikają z jej możliwości fizycznych oraz stawianych jej społecznych wymagań zawodowych.

Przyglądając się kwestii kobiecej od strony przestępczości na podstawie analizy danych statystycznych nie tylko polskich, ale również zagranicznych można stwierdzić, że w większości krajów mężczyźni popełniają znacznie więcej przestępstw niż kobiety. Także ich udział procentowy w przypadku różnych rodzajów przestępstw nie jest zróżnicowany, a wskazują na to następujące cechy: Po pierwsze, przestępczość kobiet i mężczyzn ma podłoże ekonomiczne. Po drugie, potencjał kobiet w zachowaniach dewiacyjnych jest tak samo duży co mężczyzn, chociaż częściej bywa on hamowany i ograniczany. Po trzecie, instytucje kontroli społecznej traktują jako dewiantki przede wszystkim kobiety z dwóch zasadniczych powodów: 1) złamały prawo; 2) nie spełniły społecznych oczekiwań związanych z przypisanymi im typowymi rolami kobiecymi. Po czwarte, nieformalne sankcje o wiele częściej są kierowane wobec kobiet niż mężczyzn. Po piąte, odmienność procesu socjalizacji, czyli wdrażania jednostki do pełnienia określonych ról społecznych w przypadku dziewcząt jest bardziej konformistyczna.

Także biorąc pod uwagę rodzaje przestępstw zarówno kobiety, jak i mężczyźni popełniają pewne charakterystyczne dla siebie rodzaje przestępstw. Domenę mężczyzn stanowią przestępstwa, takie jak np. nielegalne posiadanie broni, natomiast kobietom przypisane jest dzieciobójstwo (Bożyczko 1972, s. 66).

Teorie drogi życiowej

Pod koniec lat osiemdziesiątych i na początku dziewięćdziesiątych powstały «teorie drogi życiowej» (*life cours theories*), odwołujące się do poszczególnych okresów życia jednostki. Perspektywa drogi życiowej jest rodzajem nowego sposobu myślenia o tym, w jaki sposób życie jednostki może być zdeterminowane przez poszczególne wydarzenia. Spojrzenie na przestępczość od strony drogi życiowej „skupia się na konsekwencji oraz jej braku w zachowaniach w miarę upływu czasu oraz na wpływie społecznym stadiów przejściowych uzależnionych od wieku oraz istotnych wydarzeń w życiu” (Sampson, Laub 1992, s. 64). Najlepiej wyjaśnić ją można przez wizualizację życiowych wydarzeń w kontekście życiowych ról, punktów zwrotnych, ścieżek, czyli wszystkiego co jest osadzone w instytucjach społecznych (Elder 1985, s. 23–49). Perspektywę drogi życiowej człowieka przedstawić można w dwóch pojęciach: „krzywej” i „przeniesienia”. Krzywa jest ścieżką przebiegającą przez życie i zawierającą długoterminowe wzory wydarzeń, takie jak np.: zatrudnienie, historia rodziny. Przeniesienie natomiast składa się z wydarzeń krótkoterminowych lub punktów zwrotnych, które w charakterystyczny sposób wpływają na wszelkie zmiany w życiu (małżeństwo, rozwód, rodzicielstwo). Przeniesienie pełni szczególną rolę w wyznaczaniu kierunku naszych krzywych, a adaptacja danej osoby do określonego przeniesienia może prowadzić do modyfikacji i zmiany kierunku kolejnej krzywej (Sampson, Laub 1992, s. 609–672).

Perspektywa drogi życiowej służyła badaczom do analizy kariery przestępczej, skupiając się na działaniach jednostek popełniających przestępstwa (Ambroziak 2001). Naukowcy badający przestępczość oraz drogę życiową szukali w swoich badaniach dodatkowo odpowiedzi na następujące pytania: czy istnieją odrębne typy kariery przestępczej oparte na odrębnych wzorcach wagi popełnionych przestępstw? Czy niektórzy przestępcy zwiększają wagę popełnianych przez siebie czynów w miarę rozwijania się ich kariery przestępczej? Czy w przypadku przestępców zbliżających się do końca kariery przestępczej, waga popełnianych przestępstw wzrasta czy pozostaje na tym samym poziomie? Czy indywidualni przestępcy charakteryzują się konkretnymi rodzajami przestępstw, czy angażują się w całą gamę zachowań przestępczych? (*tamże*, s. 10–11).

Perspektywa drogi życiowej z tradycji karier przestępczych czerpie pogląd, że należy skupić się z nie tylko na obserwacyjnej kolejności przestępstw, ale także na fakcie, że wymiar kariery przestępczej jest uzależniony od poszczególnej jednostki. Do tradycji karier przestępczych dodaje natomiast spojrzenie na wzajemne zależności między przestępczością a innymi dziedzinami życia, pamiętając, że między narodzinami a śmiercią, z punktu widzenia każdego człowieka, sekwencje pewnych wydarzeń tworzą unikalne i jedyne w swoim rodzaju życie.

Perspektywa drogi życiowej, podobnie jak koncepcje biograficzne, zakłada, że wydarzenia życiowe mające miejsce na jakimś etapie życia, w znacznym stopniu wpływają na wydarzenia, które będą miały miejsce w dalszej jego części. Z jednej strony zakłada się, że powiązanie wieku z przestępczością jest istotne, z drugiej natomiast zakłada się, że wiek nie odgrywa żadnej roli w badaniach nad przestępczością i zachowaniami dewiacyjnymi (Samson, Laub 1992).

W ciągu ostatnich lat opracowano trzy znaczące teorie drogi życiowej. Pierwsza z nich – teoria D.P. Farringtona (1997–1998) – głosi, że zachowania społeczne i czyny przestępcze powstają przez interakcję osoby posiadającej predyspozycje do takich zachowań ze społecznym albo psychicznym środowiskiem, w którym jednostka znajduje odpowiednie okoliczności do popełniania przestępstw, a tym samym i ofiarę. Istotną rolę odgrywa tu tendencja społeczna tkwiąca w człowieku przez całe życie, wyrażająca się w różnych fazach życia w rozmaity sposób. Autor tej teorii wyróżnił sześć cech charakterystycznych (występujących w wieku 8–10 lat), zapowiadających późniejszą skłonność do przestępstwa:

- antyspołeczne zachowanie i uciążliwość w szkole, agresywność, nieuczciwość;
- hiperaktywność, impulsywność, trudności z koncentracją, ryzykanctwo;
- niski poziom inteligencji, złe wyniki w nauce;
- przestępczość w rodzinie (skazani rodzice, przestępcze starsze rodzeństwo);
- bieda w rodzinie, niskie dochody rodziny, duża liczebność rodziny, złe warunki mieszkaniowe;
- niedostateczny wpływ wychowawczy rodziców, szorstka i autorytarna dyscyplina, zły nadzór, a także konflikty pomiędzy rodzicami i rozejście się rodziców (*tamże*, s. 34).

D.P. Farrington twierdzi, że motywacje i uwewnętrznione postawy są współodpowiedzialne za popełnienie przestępstw. Zdaniem autora jednostka dokonuje przestępstw w wyniku interakcji ze społeczeństwem. Poza społecznymi tendencjami na fakt dokonania przestępstw mają wpływ również czynniki zależne od sytuacji (nuda, frustracja, alkoholizm, narkomania, bezrobocie oraz brak środków finansowych) (Schneider 1997–1998, s. 34).

Druga z prezentowanych teorii drogi życiowej T.P. Thornberry'ego (1987, s. 863–891, za: Schneider 1997–1998) ma związek z «osłabieniem więzi ze społeczeństwem». Osłabienie to ma miejsce w wieku młodzieńczym na skutek zbyt słabego przywiązania do rodziców, nie wywiązywania się z obowiązków szkolnych oraz braku przekonania do uznanych wartości. Skłonność do popełniania przestępstw wzrasta w otoczeniu społecznym, w którym jednostka uczy się przestępczości i znajduje uznanie. Związek z popełniającymi przestępstwa rówieśnikami, kontakt z wartościami przestępczymi, jak również dokonywanie przestępstw prowadzi do coraz większego „wciągania się” w przestępczość. Jak pisze H.J. Schneider (1997–1998, s. 32): „W bardzo wczesnej młodości czynnikiem mającym największy

wpływ na wyrobienie u nieletniego więzi ze społeczeństwem i na to, aby nie zszedł na drogę przestępstwa, jest rodzina, z której pochodzi. Z wiekiem największy wpływ na zachowanie przyjmuje świat przyjaciół, szkoła i podkultura młodzieżowa. Kiedy zaś wkracza w wiek dorosły, możliwość stworzenia na nowo więzi ze społeczeństwem otwiera zaangażowanie w aprobowane społecznie działania, obowiązki podejmowane wobec nowo założonej rodziny”. Autor tej teorii podkreśla, że elementy tych procesów są ściśle powiązane z pozycją, jaką zajmuje jednostka w strukturze społecznej.

Proces przyczynowy jest dynamiczny i rozwija się przez całe życie, dlatego słabe na początku życia więzi społeczne mogą prowadzić do silnego zaangażowania się w przestępczość, co z kolei znacznie wpływa na osłabienie istniejących więzi społecznych. Kombinacja tych dwóch oddziaływań sprawia, że odbudowanie tych więzi w latach późniejszych jest bardzo trudne.

Najbardziej znaczącymi we współczesności badaczami, którzy traktują teorię drogi życiowej jako jeden z elementów wpływających na zachowania przestępcze, są R.J. Sampson i J.H. Laub (1993). Zwracając uwagę na znaczenie nieformalnych więzi społecznych oraz związków ze społeczeństwem w każdym okresie życia człowieka, wysnuli oni teorię¹, że społeczny związek z nieformalnymi instytucjami kontroli społecznej, takimi jak: rodzina, społeczność, praca, mają wpływ na zachowania przestępcze na drodze życiowej, bez związku z przestępczą czy antyspołeczną przeszłością. Instytucje te kreują w rzeczywistości nieformalną kontrolę społeczną, która, gdy jest odpowiednio mocna, może zapobiegać przestępczości, gdy natomiast jest słaba, może być przyczyną zachowań dewiacyjnych. Teoretyczny model skupił się przede wszystkim na wejściu w dorosłość oraz na wymaganiach od nowej roli, czyli wyższego wykształcenia, małżeństwa, zatrudnienia na pełny etat itp. (Sampson, Laub 1992). Autorzy zwrócili większą uwagę na wartość i siłę więzów społecznych, a znacznie mniejszą przypisywali występowaniu i rozłożeniu w czasie owych wydarzeń w życiu człowieka. Przykładem może być małżeństwo, które nie wzmacnia kontroli społecznej, ale silne przywiązanie i ścisły związek emocjonalny z partnerem zacieśniają więzy pomiędzy jednostkami, co może doprowadzić do redukcji zachowań przestępczych (*tamże*). Podobnie w przypadku zatrudnienia, które powiązane ze stałością i zaangażowaniem w pracy intensyfikują wpływ społeczny, redukując zachowania przestępcze. Odkryli oni także, że „stabilność zawodowa i więzi małżeńskie były ściśle powiązane z przestępczością w życiu dorosłym” (*tamże*, s. 75), co oznacza, że im silniejsze więzy z pracą i rodziną, tym mniej zachowań przestępczych. Badania autorów sugerują także, iż „powiązania społeczne osadzone w stadiach przejściowych w wieku

¹ R.J. Sampson i J.H. Laub swoją teorię „age – graded” („teoria podziału ze względu na wiek”) oparli na teorii Hirschiego, która zakłada, że zbrodnia i przestępstwo są następstwem słabnących więzi w społeczeństwie.

dorosłym (więzi małżeńskie, stałość zawodowa) wyjaśniają różnice w przestępczości nieuchwycone przez dewiacje w życiu dziecięcym” (*tamże*).

Kluczowa teza modelu drogi życiowej R.J. Sampsona i J.H. Lauba zakłada, że ważne wydarzenia w życiu mają wpływ na zachowanie i zmieniają jego etapy (*tamże*). Autorzy, poddając analizie dane empiryczne, zwrócili uwagę na trzy zasadnicze kwestie:

- struktura społeczna jest podstawą, na której rozwija się konstrukcja społeczeństwa i nieformalna kontrola społeczna. Czynniki społeczne, takie jak np. bieda, krzywda, rozbitcie rodziny, silnie wpływają na mechanizmy kontroli społecznej (np. praktyki wychowawcze w rodzinie i szkole);
- istotną właściwością skłonności do popełniania czynów naruszających prawo jest ogromna stałość, przy czym skłonność ta wzmacnia się od dzieciństwa do dorosłości w różnych okresach życia;
- zmiany w zachowaniu przestępczym na przestrzeni całego życia (niezależnie od różnic w przestępczych skłonnościach) wyjaśnia się przez zmienność nieformalnych związków ze społeczeństwem.

Punktem wyjścia dla teorii drogi życiowej jest zmienny wpływ przyczyn: przestępczość jest spowodowana najczęściej słabą więzią małżeńską oraz niestabilnością zawodową. Te dwa elementy w okresie dorosłości w znaczny sposób są związane ze zmianami przestępczości dorosłych. „Im silniejsze są związki dorosłego z pracą i rodziną, tym mniej popełnia on przestępstw i w tym mniejszym stopniu angażuje się w zachowania dewiacyjne” (*tamże*, s. 33).

Według twórców teorii, doświadczenia z dzieciństwa mają wpływ na wydarzenia wieku młodzieńczego i dorosłego, tak jak wydarzenia wieku młodzieńczego lub dorosłego mogą wpłynąć na modyfikację, zmianę przyszłej krzywej. Możemy więc stwierdzić, że „przeniesienie lub wydarzenia z różnych etapów życia mogą trwale wpłynąć na wiele rezultatów naszego toku życia poprzez zmianę jednej ważnej ścieżki” (Samson, Laub 1990).

Problematyka i cel badań

Podstawowym celem badań było zbadanie i zrekonstruowanie dróg życiowych kobiet, które popełniły przestępstwa i w konsekwencji zostały skazane na karę pozbawienia wolności. Analiza ta opierała się na prześledzeniu ich funkcjonowania na poszczególnych etapach drogi życiowej: w środowisku rodzinnym, w aktywności własnej oraz kontaktach społecznych².

² Na podstawie powyższych teorii drogi życiowej do analizy badawczej przyjęto obszary badawcze: środowiska rodzinnego, aktywności własnej i kontaktów społecznych dzięki którym podjęto próbę przedstawienia dróg życiowych kobiet odbywających karę pozbawienia wolności. Dla dalszej analizy badawczej wyodrębniono modele drogi życiowej, a także hipotetyczne możliwości kształtowania się losów życiowych ze szczególnym uwzględnieniem ich dysfunkcyjnego charakteru.

Podjmując tematykę istotne było znalezienie odpowiedzi na pytania, jak przebiegały i jakimi czynnikami zdeterminowane były te drogi?, a także, jak kształtowały się poszczególne ich etapy? Psycholodzy oraz współcześni kryminolodzy wyrażają pogląd, że „notowane różne przejawy zachowań ludzkich są stymulowane nie jednym czynnikiem, bądź nawet pewnym ich zespołem, lecz nieograniczonym kompleksem czynników, często oddziałujących na podmiot w skumulowanej postaci” (Budrewicz 2002). Pogląd ten potwierdzają przyjęte do niniejszej analizy teorie drogi życiowej (Thornberry 1999), które zakładają, że istnieje związek pomiędzy zachowaniami dewiacyjnymi a osłabieniem więzi społecznych i nieformalnej kontroli społecznej. Słabe przywiązanie do rodziców, nie wywiązywanie się z obowiązków szkolnych, brak przekonania do uznanych wartości oraz związek z rówieśnikami popełniającymi przestępstwa, przyczyniają się do występowania zachowań dewiacyjnych. Istotne znaczenie ma także wejście w dorosłość, a wraz z nią wymagania związane z przejściem nowych ról, m.in.: w małżeństwie, pracy zawodowej itp.

Hipotetycznie zakłada się, że poszczególne etapy drogi życiowej, które składają się na losy życiowe kobiet odbywających karę pozbawienia wolności (zmienna zależna), mogą być zdeterminowane karierą przestępczą (zmienna niezależna). Karierę przestępczą z kolei warunkują cechy społeczno-demograficzne kobiet, ich zachowania ryzowane oraz wydarzenia życiowe (zmienna pośrednicząca), które mają miejsce w ciągu trwania ich życia. Z drugiej jednak strony do aktywności przestępczej kobiet (zmienna zależna) w znacznym stopniu przyczyniły się ich losy życiowe (zmienna niezależna), na które niewątpliwie wpływ miały cechy społeczno-demograficzne, zachowania ryzykowne, a także wydarzenia ży-

Modele te zostały skonstruowane na podstawie trzech podstawowych ogniw procesu socjalizacji (rodziny generacyjnej, szkoły i grupy rówieśniczej) oraz na etapach społecznego funkcjonowania kobiet w rodzinie prokreacyjnej, pracy i relacjach społecznych (partnerskich):

TYP I – zaburzone role w rodzinie – w tym typie ma miejsce zaburzenie w obrębie trajektorii środowiska rodzinnego. Występuje tu dysfunkcyjny charakter zarówno w rodzinie generacyjnej, jak i prokreacyjnej w zakresie pełnienia ról: córki, żony, matki.

TYP II – zaburzone dzieciństwo – w tym typie występują zaburzenia przede wszystkim na pierwszych etapach trajektorii. Dysfunkcyjny charakter ma miejsce w rodzinie pochodzenia, szkole i grupie rówieśniczej i jest związany z nieprawidłowym pełnieniem ról, m.in.: córki, uczennicy, koleżanki.

TYP III – zaburzone partnerstwa – w tym typie mają miejsce zaburzenia trajektorii środowiska rodzinnego oraz na dalszym etapie życia (w okresie dorosłości), w trajektorii kontaktów rówieśniczych. Dysfunkcyjny charakter jest zauważalny w szczególności na etapie aktywności seksualnej i rodziny własnej, a wynika z niewłaściwego pełnienia roli: matki, żony, partnera seksualnego.

TYP IV – zaburzona aktywność pracownicza – w tym typie występuje zaburzenie w trajektorii środowiska rodzinnego, a także na dalszym etapie życia przede wszystkim w trajektorii aktywności własnej. Dysfunkcyjny charakter ma miejsce w zakresie pełnienia ról: matki, żony, pracownicy.

TYP V – zaburzona tożsamość – w tym typie występują zaburzenia we wszystkich trajektoriach i na każdym ich etapie. Dysfunkcyjny charakter ma miejsce w przypadku prawie każdej z pełnionych ról.

ciowe (zmienna pośrednicząca), co w konsekwencji spowodowało przeobrażania losów życiowych itd.

Przedstawiona wcześniej problematyka wymagała przyjęcia odpowiedniej procedury badawczej. Chcąc jak najlepiej przeanalizować losy życiowe kobiet odbywających karę pozbawienia wolności należało zastosować metodę „sondażu diagnostycznego zawierającą elementy metody biograficznej”.

Dobór próby i charakterystyka grupy badawczej

Dobór próby badawczej uwzględnił jej reprezentatywność i został dokonany na zasadzie losowej. Badaniom zostało poddanych w sumie 241 kobiet. Do badań wybrano przypadkowo 74 kobiety osadzonych w Zakładzie Karnym w Krzywańcu, w 2003 roku, 89 pań w zakładzie karnym w Grudziądzu w 2004 roku i 78 kobiet odbywające karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym w Lublińcu.

Dla potrzeb dalszej analizy badawczej grupa została podzielona na trzy kategorie: Do **I** zakwalifikowano 83 kobiety (40,1% ogółu badanych), popełniające przestępstwa przeciwko mieniu indywidualnemu i społecznemu³; do **II** zakwalifikowano 69 kobiet (33,3% ogółu badanej populacji), popełniających przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu⁴; do **III** natomiast zakwalifikowano 55 kobiet (26,6% ogółu badanych), popełniających przestępstwa gospodarcze okazyjne, sytuacyjne z chęci polepszenia sytuacji materialnej⁵.

Podział ten został dokonany ze względu na rodzaj ostatniego przestępstwa (przestępstw), za popełnienie którego (których) respondentki zostały skazane na karę pozbawienia wolności, a także ze względu na ich różnorodność i charakter.

Analiza danych osobopoznawczych wykazała, że najliczniejszą grupę wśród ogółu badanych stanowiły kobiety w przedziale wiekowym 25–34 lata (32,4%). Nieco mniej, bo 1/4 ogółu stanowiły kobiety w wieku 45–54 lat, natomiast przedział wiekowy 35–44 lat obejmował 21,7% ogółu badanej populacji. Mniej liczny przedział wiekowy – 13,6% stanowiła grupa skazanych zaliczanych, zgodnie z wcześniejszą kodyfikacją, do kategorii młodocianych, natomiast 7,7% ogółu respondentek stanowiły kobiety powyżej 55. roku życia. Największą grupę, bo prawie połowę badanej populacji (49,7%), stanowiły panny. Mężatki to 20,3% bada-

³ Do tej kategorii przypisano kobiety odbywające karę pozbawienia wolności za dokonanie przestępstw m.in. przeciwko: mieniu, rodzinie i opiece, środowisku, wolności seksualnej i obyczajności itp.

⁴ Kategoria ta została wyodrębniona, po pierwsze, ze względu na różnorodność motywów oraz sposobów w dokonywaniu tych przestępstw przez tak specyficzną kategorię sprawców kobiety i po drugie, ze względu na znacznie wysoki wskaźnik procentowy (wynoszący ok. 35% ogółu żeńskiej populacji więziennej) Do tej grupy zostały zaliczone przestępstwa z cechami agresji: m.in. zabójstwo, dzieciobójstwo, uszkodzenie ciała itp.

⁵ Do tej grupy zaliczono przestępstwa przeciwko: obrotowi gospodarczemu, ochronie informacji, wiarygodności dokumentów, prawom osób wykonujących pracę zarobkową itp.

nych. Mniej liczną grupę tworzyły wdowy (17,9% badanych), a najmniejszy procent kobiety rozwiedzione (12,1%)⁶.

Analizując poziom wykształcenia respondentek można stwierdzić, że największą grupę – 45,8% badanych stanowiły kobiety z wykształceniem podstawowym oraz zawodowym – 30%. W grupie badawczej znajdowały się kobiety nieposiadające żadnego wykształcenia (1,5%). Najmniejszy wskaźnik wśród kobiet w grupie badawczej stanowiły panie posiadające wykształcenie wyższe – 4,8%.

Analizując aktywność zawodową respondentek można zwrócić uwagę na fakt, iż zawodowo prace wykonywało 70% ogółu badanych, w tym prace umysłowe – 8% kobiet, prace wykwalifikowane – 18%, Najliczniejszą grupę stanowiły kobiety wykonujące prace niewykwalifikowane – 42%, w tym również kobiety wykonujące prace sezonowe i dorywcze. W grupie badawczej znalazły się także kobiety prowadzące gospodarstwo rolne (2%). Znaczny procent stanowiły kobiety bezrobotne (30%). W grupie tej znajdowały się również kobiety prowadzące gospodarstwo domowe (2%). Badane kobiety wywodziły się z rozmaitych grup społecznych, przy czym największy procent (61,9%) w ogólnej grupie badawczej stanowią kobiety wywodzące się z rodzin rzemieślniczych. Mniej liczną grupę (29,9%) stanowiły kobiety pochodzące ze środowisk robotniczych, natomiast pochodzeniem inteligenckim legitymował się nieznacznym procent badanych (8,2%). Uzyskane wyniki korespondują z wynikami I. Budrewicz (1997), M. Jasińskiej (1969) i M. Kowalczyk-Jamnickiej (1998). Na tej podstawie można wnioskować, że kobiety odbywające karę pozbawienia wolności wywodzą się w większości z rodzin o niskim statusie społecznym.

Wyniki badań

Każda osoba, która odebrała odpowiednie wychowanie, posiada bogaty wewnętrzny świat i cokolwiek zdarzy się w jej życiu, będzie odczuwała satysfakcję, bo dorastanie w rodzinie, w której relacje między rodzicami i dziećmi, są zawsze dobre, pozwala jednostce kształtować trwale i dające poczucie szczęścia więzy z innymi i w ten sposób nadawać sens własnemu życiu (Bettelheim 2005).

Czy kobiety odbywające karę pozbawienia wolności „odebrały” odpowiednie wychowanie? Poniżej zostanie zaprezentowane syntetyczne omówienie analizy badawczej (Marczak 2006).

Analiza rodzin generacyjnych i prokreacyjnych ogólnej populacji badanych kobiet objęła wielkość rodzin, układ ról społecznych, wzajemne stosunki pomiędzy poszczególnymi członkami w rodzinie, ocenę atmosfery wychowawczej oraz czynniki warunkujące ich dysfunkcjonalność, czyli zjawiska manifestowane

⁶ W grupie badawczej znalazły się również cztery kobiety będące formalnie mężatkami, lecz żyjące w nieformalnej (czyli nie orzeczonej sądownie) separacji i będące w trakcie sprawy rozwodowej.

przez członków rodziny, takie jak: niezgodne pożycie rodziców, osłabienie więzi emocjonalnej, wzory zachowań patologicznych, wykształcenie i kwalifikacje zawodowe oraz sytuacja ekonomiczna.

Aktywność własna respondentek, na którą składają się edukacja szkolna i praca zawodowa, to kolejny analizowany etap drogi życiowej badanych kobiet. Na podstawie zebranych informacji trudno stwierdzić, czy środowisko szkolne zdefiniowało zjawisko przestępczości w grupie badawczej. Utrudnienia te wynikają z postaw, jakie skazane przyjmowały podczas badań. Kobiety podejmowały postawę obronną, omawiając stosunek do nauki i wyników w szkole, relacji z koleżankami i kolegami w klasie. Postawę otwartą, w której miała miejsce szczerość, krytyczność i obiektywizm, przyjmowały udzielając odpowiedzi dotyczących wagarów (3/4 badanych unikało obowiązku szkolnego i chodziło na wagary, podczas których w wielu przypadkach dochodziło do inicjacji zachowań ryzykownych). Natomiast postawę nadmiernie krytyczną przyjmowały w trakcie omawiania relacji z nauczycielami.

Analiza kontaktów rówieśniczych i społecznych dowiodła, że poza rodziną także przynależność do grupy rówieśniczo-koleżeńskiej w znacznym stopniu zainicjowała i wpłynęła na rozwój kariery przestępczej kobiet. Przynależność ta w każdym przypadku i na każdym etapie życia – choć w różnym stopniu – służyła zaspokojeniu podstawowych potrzeb przyjaźni, bezpieczeństwa i towarzystwa. Przynależność do grup rówieśniczo-koleżeńskich, szczególnie w kategoriach I i II, wiązała się z występowaniem zachowań ryzykownych. Palenie papierosów było najczęściej wskazanym przez respondentki, w każdej z kategorii porównawczych, zachowaniem ryzykownym, którego inicjacja odbywała się w grupie rówieśniczej. Na drugim miejscu znajdowało się spożywanie alkoholu. Najwyższy wskaźnik inicjacji alkoholowej występował w kategorii I, najniższy w kategorii II. Do środków odurzających należą również narkotyki. Do pierwszych kontaktów w grupach rówieśniczo-koleżeńskich z tymi środkami przyznało się najwięcej kobiet w kategorii III. Najczęściej do inicjacji stosowania używek dochodziło w przypadku kobiet zakwalifikowanych do kategorii I, najrzadziej w przypadku kobiet z kategorii III. Najwyższy wskaźnik palenia tytoniu zanotowano w kategorii I, natomiast w kategorii II i III były to narkotyki. Najwyższy wskaźnik aktywności przestępczej w grupie rówieśniczo-koleżeńskiej przejawiały respondentki w kategorii I. Najczęściej podawanym powodem dokonywania czynów zabronionych była chęć zaimponowania grupie, nuda i brak pieniędzy (Marczak, Pawełek 2007).

Typowe losy życiowe kobiet odbywających karę pozbawienia wolności jako przesłanki do ich późniejszej resocjalizacji

Losy życiowe kobiet odbywających karę pozbawienia wolności układają się w drogę, biografię życiową, którą można potraktować jako ciąg pewnej rzeczywistej aktywności od momentu urodzenia aż do momentu odbywania przez nie ostatniego wyroku kary pozbawienia wolności.

Każdy człowiek jest indywidualną osią, posiada charakterystyczny i jedyny w swoim rodzaju układ przynależności grupowej, systemów styczności oraz więzi, które są zróżnicowane w zależności od środowiska, w jakim się wychował. Prowadzi to do ukształtowania się bardzo zróżnicowanych odmian osobowości. Najbardziej zwięzłym modelem drogi życiowej, przyjętym w niniejszym artykule, jest oś czasu, na którą nakładają się jednocześnie i wzajemnie przenikają poszczególne trajektorie: środowiska rodzinnego, aktywności własnej oraz kontaktów rówieśniczych.

Chociaż powyższe przykłady pokazują, że zróżnicowany obraz środowisk i różnych układów przynależności grupowej, styczności i zależności przebiegu uspołecznienia kobiet prowadzi do ukształtowania rozmaitych schematów dróg życiowych, można jednak wskazać na pewne charakterystyczne zależności, które w znacznym stopniu wyznaczają charakterystyczne drogi życiowe kobiet odbywających karę pozbawienia wolności.

W kategorii I wśród badanych kobiet popełniających przestępstwa przeciwko mieniu indywidualnemu i społecznemu najczęściej powtarzające się modele losów życiowych wskazywały na dysocjacyjny charakter na wszystkich etapach poszczególnych trajektorii wzajemnie się warunkujące, a także we wszystkich trajektoriach na każdym ich etapie. W wielu przypadkach zaburzone funkcjonowanie w rodzinie pochodzenia miało swoje odzwierciedlenie w funkcjonowaniu na w pozostałych etapach (np. niewłaściwe relacje rówieśnicze, przerwana edukacja, złe relacje partnerskie, dysfunkcyjny charakter rodziny własnej, zaburzenia w sferze aktywności pracowniczej itp.).

W kategorii II w przypadku kobiet popełniających przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu najbardziej charakterystyczne to schematy dysfunkcji w obrębie trajektorii (np. dysfunkcyjny charakter środowiska rodzinnego i jego odzwierciedlenie w rodzinie własnej) oraz dysfunkcja na dalszych etapach wzajemnie się warunkująca (np. złe relacje partnerskie – które w wielu wypadkach były powodem dokonanego czynu – miały znaczny wpływ na funkcjonowanie w rodzinie własnej, co miało swoje odbicie w braku aktywności zawodowej).

W kategorii III najczęściej powtarzające się modele losów życiowych wskazywały na dysfunkcyjny charakter na dalszych etapach ich społecznego funkcjonowania. W wielu przypadkach zaburzenia te miały miejsce na etapie aktywności

własnej (w szczególności na etapie pracy zawodowej) oraz z dysfunkcją na dwóch lub więcej trajektoriach, gdzie występowała m.in. wzajemna zależność między środowiskiem rodzinnym a aktywnością własną (zależność między niewłaściwą sytuacją w rodzinie własnej a aktywnością pracowniczą) (Marczak 2006).

Podsumowanie i wnioski końcowe

Podsumowując, należy zaznaczyć, że w przypadku kobiet popełniających przestępstwa gospodarcze jednym z najczęściej pojawiających się motywów była chęć polepszenia warunków finansowych, nadarzające się okoliczności oraz sytuacje, które sprzyjają popełnianiu tego rodzaju przestępstw. Kobiety popełniające przestępstwa przeciwko mieniu indywidualnemu i społecznemu najczęściej pochodzą z rodzin dysfunkcyjnych zarówno pod względem rodziny pochodzenia, jak i przynależności do grup rówieśniczych. Żyją nierzadko w niesformalizowanych związkach, posiadają nieustabilizowaną sytuację osobistą, w niewielkim stopniu troszczą się o dzieci, a przestępstwa w większości przypadków dokonują pod wpływem alkoholu bądź innych środków odurzających. Ostatnią, wyodrębnioną kategorię, stanowią kobiety popełniające przestępstwa przeciwko zdrowiu i życiu. Ta kategoria została wyodrębniona ze względu na odmienność i różnorodność motywów oraz sposobów w dokonywaniu tych przestępstw. Największy odsetek oskarżeń wśród tej kategorii kobiet dotyczył popełnienia przestępstwa, jakim jest zabójstwo. Motywem zabójstwa w wielu przypadkach była przemoc i długotrwały konflikt powstały na tle znęcania się męża lub konkubenta nad późniejszą sprawczynią lub jej najbliższymi. Wyniki orzeczeń psychologiczno-penitencjarnych świadczą o tym, że dokonywane czyny w większości przypadków były wynikiem rozładowania napięcia emocjonalnego.

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że największą rolę w życiu każdego człowieka odgrywa rodzina. Zebrany materiał badawczy pokazuje, że znaczna część badanej populacji wychowywała się w rodzinach nieudających odpowiedniego wychowania i przygotowania do życia. Bagaż negatywnych doświadczeń wyniesiony z domu rodzinnego w znacznym stopniu zdeterminował indywidualne cechy kobiet, nie tylko w okresie dzieciństwa, ale przede wszystkim po osiągnięciu dojrzałości i założeniu własnej rodziny. Wszystkie normy, wartości, zasady, jakich uczyły się w domu rodzinnym, w znacznym stopniu zdeterminowały ich relacje z innymi ludźmi na każdym etapie ich życia.

Bibliografia

- Ambroziak W. (2001), *Historia życia mordercy – analiza przypadku*, [w:] *Młociani mordercy. Studia nad agresją i zbrodnią*, red. W. Ambroziak, F. Zieliński, Poznań
- Anderson L.A., Blanchard P.N. (1982), *Sex Differences in Task and Social – Emotional Behavior. Basic and Applied*, „Social Psychology”, 3, s. 109–139
- Benson M.L. (2001), *Crime and the Life Course. In Introduction*, Cincinnati, 2001 [<http://www.roxbury.net/celebach1.pdf>]
- Bożyczko Z. (1972), *Przestępstwo i życie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk
- Budrewicz I. (2002), *Emancypacja a przestępczość kobiet*, [w:] *Czy patologie społeczne...?*, red. E. Moczuka, Rzeszów
- Budrewicz I. (1997), *Środowiskowe uwarunkowania zachowań przestępczych nieletnich dziewcząt*, Bydgoszcz
- Bettelheim B. (2005), *Wystarczająco dobrzy rodzice*, Poznań
- Elder G.H. Jr. (1985), *Perspectives on the Life Course. In Life Course Dynamics*, red. G.H. jr. Elder, Cornell University Press, Ithaca, s. 23–49
- Farrington D.P. (1992), *Explaining the Beginning. Progress and Ending of Antisocial Behavior from Birth to Adulthood*, [w:] *Facts and Forecasts*, red. J. McCord, New Brunswick, London, s. 253–286
- Hagan J., McCarthy B., Foster H. (2002), *A Gendered Theory of Delinquency and Despair in the Life Course*, Acta Sociologica
- Kolarczyk T., Kubiak J.R., Wierzbicki P. (1984), *Przestępczość kobiet. Aspekty kryminologiczne i penitencjarne*, Warszawa
- Kowalczyk-Jamnicka M. (1998), *Społeczno-kulturowe uwarunkowania prostytucji w Polsce*, Bydgoszcz
- Kowalski S. (1979), *Socjologia wychowania w zarysie*, Warszawa
- Jasińska M. (1969), *Proces społecznego wykołajenia nieletnich dziewcząt*, Warszawa
- Maccoby E.E., Jacklin C.N. (1974), *The Psychology of Sex Differences*, CA Stanford University Press, Stanford
- Marczak M. (2006), *Losy życiowe kobiet odbywających karę pozbawienia wolności*, Poznań (niepublikowana dysertacja doktorska)
- Paulik D. (2002), *Role kobiety i uwarunkowania ich przemian*, red. T. Pilch, Z. Kuźmiński, „Pedagogika Społeczna”, nr 4 (6)
- Pietrusiński Z. (1990), *Rozwój człowieka dorosłego*, Warszawa
- Pospiszyl K. (1986), *Psychologia kobiety*, Warszawa, s. 62
- Sampson R.J., Laub J.H. (1990), *Crime and Deviance over the Life Course. The Salience of Adult Social Bonds*, Am. Sociol. Rev. 55, s. 609–672
- Sampson J.R., Laub J.H. (1993), *Crime in the Making*, Cambridge (Mass.), London
- Thonberry T.P. (1987), *Toward an Interactional Theory of Delinquency*, Criminology, s. 863–891

Life lines of women offenders – inquiry synthesis (Summary)

The primary purpose of these articles was to reconstruct the life course of women who committed crime and in consequence were imprisoned. The analysis is based on the investigation of their activities at particular trajectories of their lives: family circumstances, personal activity, peer relations. Taking on the thesis it was crucial to find the answers to questions: how has the life course proceeded? What factors has it been determined by? Are there any differences in the view of the imprisoned women, and if yes, what are they? What are the characteristic life courses made by the trajectories of the women? Assumed in this light dependent variables constituted the life course trajectories providing different roles of the analyzed women at various stages of their lives. Independent variables were their occupied positions in generative and procreative families, at school, at work, in their peer group and in sexual activities.